

Copacabana

Jaroslav Formánek, spisovatel, Veselí nad Moravou

Byla to náhoda? Jsem přesvědčený, že ne. Měl jsem si všechno a do detailu zapamatovat. Neboť dějinným událostem předcházela trpká osobní zkušenost, která by se jistě vryla do paměti, i kdyby do Veselí nad Moravou tenkrát nepřijely žádné sovětské tanky. Jenom bych ji časem asi nedokázal přiřadit k přesnému datu. Takto budu až do smrti vědět, že v úterý 20. srpna 1968 v podvečer se na Bartolomějském náměstí hraje důležitý fotbalový mač. Hráčům je osm, devět let, a prázdniny mají svůj zenit již za sebou. Avšak stále ještě panuje letní počasí a sluncem rozežhátý žlutý písek pod nohama odpovídá klukovským představám o slavné pláži v Rio de Janeiro. Neboť jsme Brazilci, tehdy nejlepší fotbalisté světa, voláme na sebe jmény Pelé, Tostao, Carlos Alberto či Rivelino, a hrajeme bosí. Aby byla iluze dokonalejší, natřeme si obličej, paže i nohy hnědým krémem na boty. Horko, pot, písek a mazlavý krém jsou nebezpečné kombinace, což zjistíme po závěrečném gólu.

Rameno zrezivělé pumpy uprostřed náměstí po utkání sice skřípavě naříká, leč marná je snaha smýt stopy Copacabany z kůže. „Počkej, až tě uvidí mama,“ výhružně volá na Rivelina jeho starší sestra, jdoucí okolo. Předzvěst podobné osobní katastrofy nemůže

zaznít hrozivěji. A něco přes sto kilometrů dál na sever se v tu dobu pomalu řadí tanky a vojenská vozidla, připravují jejich posádky. Tuší to někdo v městečku na březích řeky Moravy, po jehož kostkami vydlážděné hlavní ulici nesoucí jméno Rudé armády, se vracejí domů ze svých zahrad a záhumnků lidé na kolech? Kde žízniví chlapi postávají v medové záři posledních slunečních paprsků s půllitry piva před hospodou U Bačů, pod mostem ospale šumí řeka a z kuchyňských oken se jako soumrak rozlévají vůně připravovaných večerí? Nikdo nic netuší, jinak by Tostao nedostal mazec a neskončil v prádelně, potupně drhnutý tvrdým rejžákem.

Díky této bolestivé večerní hygieně si proto dodnes detailně pamatuju proměnu světa, okamžik, kdy skončilo dětství. Což jsem tehdy samozřejmě netušil a pochopil až mnohem později. Tenkrát jsem usínal zničený fotballem i potupnými událostmi z prádelny. Usínal v pokoji s oknem vedoucím na hlavní křižovatku. Čas od času tam přejelo auto, někde v dálce zaštěkal pes a do teplé srpnové noci monotónně bzučel hmyz dorážející na rozsvícenou lucernu. Ráno mě probudila babička se slzami v očích a slovy: „Vstávej, bude válka.“ Za staženou okenní roletou něco hrozivě dunělo. Zvuk

ARCHIV JAROSLAVA FORMÁNEKA

připomínal projíždějící kombajny, ale byl mnohem silnější, překypující kovovým rachotem. Když plátěná roleta vyletěla vzhůru, třídou Rudé armády se valily tanky Rudé armády.

Co zůstalo v paměti? Množství různorodých střípků, vjemů a zvuků. Například horkem se tetelící vzduch za výfuky opancéřovaných strojů, kovové článkovité pásy připomínající kůži a ocas krokodýla, pach oleje, nafty, a dlouhé hlavně děl, které vrhaly tajemný stín a otáčely se pár metrů od našich oken. A taky nesourodé tělo lidského davu lemujícího hlavní ulici a plného zdvižených rukou, zaťatých pěstí, křičících úst a vytřeštěných či zoufalých očí. A pak úprk s károu do blízkého konzumu, neboť babička zažila dvě světové války a namísto halasných protestů volila pragmatické řešení prvního šoku z příchodu dějin. Zpět jsme proto společně tlačili káru naloženou moukou, rýží, cukrem, a pozorovali sousedy, známé i cizí tváře na chodnících, z nichž čísel vztek, rozhořčení, obavy, odhodlání. Z dnešního pohledu všechny možné emoce, jaké si lze v takové situaci představit, až na zbabělost.

Obdobné emoce panovaly o pár dnů později i na začátku školního roku. Ředitel nás vyzval, abychom se co nejlépe učili, a ukázali tak sobě

Jaroslav Formánek se narodil v roce 1960 ve Veselí nad Moravou. Po maturitě na strážnickém gymnáziu a po vojenské základní službě nastoupil na Pedagogickou fakultu, avšak po prvním semestru odešel, protože mu vadily politické požadavky, vznášené na studenty. Pracoval pak v různých dělnických profesích, ve fabrice, jako přidavač na stavbě, jako řidič. V dubnu 1989 odešel do emigrace a žil pak v Paříži, kde se opět živil v dělnických zaměstnáních a příležitostnými překlady. V letech 1996–1997 pobýval v Praze, kde působil jako novinový a rozhlasový publicista a překladatel; z francouzštiny přeložil knihy Wilfrieda Martense První a druhá Evropa (Panevropa 1995) a Michela Winocka Historie extrémní pravice ve Francii (Academia 1998). Vydal též sbírku povídek Dlouhá kakaová řasa (TORST, 1999), deníkovou prózu Francouzský rok (Edice RR, 2005), Cesta (Edice RR, 2008). Od roku 2006 žije opět trvale v Čechách, do roku 2010 pracoval jako redaktor kulturní rubriky týdeníku Respekt.

i světu, že jsme civilizovanější a kulturnější národ než brutální okupanti z Východu. Pedagogové přísahali věrnost akčnímu programu z března toho roku, zpívala se hymna, a náš učitel tělocviku přede všemi sliboval, že se oholí, až okupační vojska odejdou. Starší spolužáci pak manifestačně odevzdávali učebnice ruštiny, nikdo je nekáral, nehrozil jim trestem.

To bylo město už dávno oblepené protisovětskými letáky a transparenty. Hesla napsaná bílou barvou a kostrbatým písmem naopak zdobila ploty a zdi baráků. Co na nich stálo? Kolektivní sliby typu „Nevzdáme se!“ anebo adorační provolání „Dubček, Svoboda, to je naše obroda!“ Nehledě na skupinky občanů, které se vytvářely při každé příležitosti a od nichž doléhaly k nastroženým dětským uším štavnaté nadávky nebo rozčílené hlasy z diskusí a hádek.

Od onoho památného utkání Brazilců na Bartolomějském náměstí se zkrátka pořád něco vzrušujícího a nového dělo, takže naší klučkové partě vůbec nevadilo, že kvůli několika zaparkovaným obrněným vozidlům a tankům nemůžeme na Copacabaně rozehrát další zápas. Atmosféra nečekaného karnevalu, jenž proměnil jinak nudné a šedivé ulice, slibovala netušená překvapení

a rozechvívající podívanou. Vypadalo to, že prázdniny budou nekonečné.

Ale pak se něco stalo, lépe řečeno pomalu začalo dít. První trhlinu v obrazu hektického vzdoru si zpětně uvědomuji docela brzy po příjezdu armád. Těsně před koncem prázdnin jsem doma zastihl nejen všechny příbuzné, ale i pár sousedů. Seděli okolo rádia a poslouchali jakýsi mně neznámý slovensky hovořící a plačtivý hlas. Když projev skončil, někdo z přítomných prohlásil: „Je to v prdeli.“ Nechápal jsem proč, vždyť Dubček, jak mně byl řečník představen, je naše obroda?

Některý z následujících dnů zmizely tanky z náměstí. Každopádně od začátku školního roku byla Copacabana opět prázdná a nabízela svobodu pohybu s míčem. Což byla jediná pozitivní změna. Karnevalové masky už padaly. Lépe řečeno nasazovaly se jiné. Starší spolužáci opět dostali učebnice ruštiny a na podzim ve škole obnovili předešlé titulování učitelů. Namísto předprázdninových pánů a paní se z nich zase stali soudruzi. V lednu jsem znovu zastihl příbuzné i sousedy u rádia. Tentokrát neplakal řečník, ale skoro všichni přítomní. Pochopil jsem, že se v Praze někdo na protest upálil. Tragická událost už ale nezabránila

tomu, aby se začala přetírat hesla z loňského léta. Dělo se to v noci. Jeden den tak ještě písmena hlásala vztek, naději i odhodlání, avšak ráno, když jsme šli do školy, zmizelo pod novou vrstvou bílé barvy například „Nevzdáme se!“. Nikdo se tím nevzrušoval, nápisy neobnovoval.

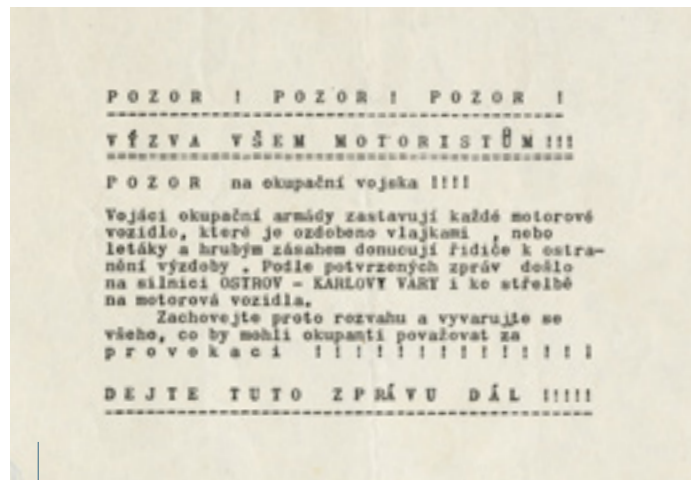
Poslední z takových hesel se překvapivě objevilo v dubnu 1969 kousek od školy na velké stodole z červených cihel. Rusi, Rusi, Rusi, nežerte nám husy, sežerte nám Husáka, ať nám tady nekdáká. Nápís se tam skvěl několik dnů. Možná neměli dostatek barvy na vysoká tiskací písmena roztahující se po celé stodole. O novém prvním tajemníkovi KSČ, který ve funkci vystřídal Dubčeka, jsme se bavili pod mostem přes řeku s Pelém. V paměti mně utkvěla kamarádova slova, interpretující názor jeho matky: Husák je inteligentní, a proto nebude špatný. Doma jsem slyšel, že je to poradný zrádce. Kdo má pravdu, jsem však neřešil. V tomto období byly důležitější pravidelné kontroly kresby pod mostem. Na jeden z betonových pilířů tam neznámý umělec namaloval křídou obrázek oběšence a azbukou připsal jméno Brežněv. Dílo kreslíře úspěšně odolávalo proměněm doby. Fascinovalo nás, že máme své tajemství navzdory noční rouškou krytým natěračským manévřům v ulicích.

V té době taky někteří z Brazilců ještě docházeli do Junáka. Někdy na Copacabaně před kostelem svatého Bartoloměje proto chyběli. Odlévali stopy zvěře, cvičili se ve vázání uzlů, poznávání flóry a fauny, hvězdné oblohy a v trampském životě v přírodě. Na jaře příštího roku měla být výstava o jejich činnosti, poněvadž Junák byl dlouhých dvacet let zakázán. Tehdy to ještě vypadalo, že se historie opakovat nebude, byť se víc a víc objevovaly varovné signály. Třeba na konci školního roku, kdy ve škole oznámili, že loni obnovená nepovinná výuka náboženství se opět ruší.

Ale pořád jsme v létě 1969 a blíží se první výročí příjezdu armád. Brazilci z Bartolomějského náměstí se horečně připravují. Někdo z nich totiž mezi dospělými zaslechl, že se prý chystá velká akce. Národní povstání, protesty, stávky či demonstrace? Chodíme to probírat pod most k pilíři s oběšeným Brežněvem. A v našich zapálených hlavách se rodí představa nevyhnutelného ozbrojeného boje. Jsou proto shromážděny luky a šípy, vzduchovka a krabička diablek, několik nožů, prasků a zásoba jídla v podobě pár krajíců chleba a hromádky kostek cukru. Všechno je ukryto ve stohu slámy kousek za městem.

Jenže 21. srpna se v ulicích města nesrotí ani jedna skupinka nespokojených občanů, natož početný hřmící dav jako loni. Tím pádem neprojde ani jeden sovětský tank, neobjeví se žádní cizí vojáci. Lidé jdou z práce jako každý jiný den, míří do svých zahrad a na záhumenky, v podvečer postávají žíznivci se sklenicemi piva před hospodou U Bačů. Obraz hektického vzdoru se definitivně rozpadá.

Co teď? Bezradně si prohlížíme náš ilegální arsenál ve stohu slámy. A to ještě nevíme, že nás brzy čeká marné hledání oblíbených foglarovek v městské knihovně, že skauti z řad Brazilců budou mít zase spoustu času na fotbal před kostelem, neboť jejich organizaci zruší na jaře 1970. Že loni tak odvážní a vehementně slibující učitelé začnou své žáky opět nutit do Pionýra. Že brzy přijde na besedu do školy soused, kterého jsme obdivovali, jak zatatou pěstí nebojácně hrozí projíždějícím tankům, aby nám vysvětlil, proč a od čeho nás bratři zachránili. Především ale netušíme, že nás čeká dlouhých dvacet let, kdy toto období bude naprosté tabu a všichni okolo nás budou zachváceni kolektivní amnézií. Neboť i náš odhodlaný učitel tělocviku se pečlivě oholí, ostatně jako pár dnů po své přísaze, a to i tehdy, když do školy přijedou

MUZEUM HLAVNÍHO MĚSTA PRAHY

na besedu vojáci Rudé armády. A taky nás ani ve snu nenapadne, že jed, v nějž se loňský karneval naděje a odhodlání proměnil, už začíná kolovat naší krví. I brazilští míčovní kouzelníci z Bartolomějského náměstí totiž mají své lidské slabosti, charaktery, a sotva začnou dospívat, jejich cesty se definitivně rozejdou. Z Pelého se stane svazácký funkcionář a Rivelino, jenž se nedostal na školu, se začne upíjet ke své předčasné smrti. To vše ale naštěstí nevíme, a tak jdeme od toho stohu slámy a na život v ilegalitě připravený chleba rozházíme po poli zajícům. A kostky cukru pak ve městě dostanou věrní psi.

P.S. Obrázek šibenice s Brežněvem vydržel pod mostem až do začátku devadesátých let. Z chodníku na to místo nebylo vidět a z oblohy na něj nemohlo nikdy zapršet. 🐼

ARCHIV VLADIMÍRA GROŠE | FOTO FINFERA | *Veselí nad Moravou*